

A női kutatók véleménye a nők és férfiak közti esélyegyenlőségről a magyar állami kutatásban

A társadalmi nemek közti esélyegyenlőséget nagyon fontosnak tartom, mert hiszem, hogy a nők és a férfiak elsősorban egymással egyenrangú *emberek*, ezért nemüktől függetlenül egyenlő jogokkal és esélyekkel kell, hogy rendelkezzenek, minden területen, ahol csak lehetséges. A kutatás-fejlesztési szektorban egyrészt gazdasági szempontból pazarlásnak tartom, hogy a nőket kiképzik PhD szinten, utána viszont nem hasznosítják a tudásukat a lehető legjobban, és a hierarchiában felfelé haladva fokozatosan eltűnnek a pályáról, a tudománypolitika vezető döntéshozatali testületeiben pedig még sokkal alacsonyabb arányban jelennek meg a nők, mint az egyetemi tanári és vezető kutatói szinten. Másrészt a kutatás eredményessége miatt is fontos a diverzitás mind a kutatást végzők személyét, mind pedig a kutatási szempontokat tekintve, hiszen a tudományos tevékenység célja elsősorban az emberiség (a férfiak és a nők) problémáinak megoldása.

A tudomány nagy utat tett meg azóta, hogy a nőket először beengedték a felsőoktatásba és a kutatók közé, de ennek az útnak még nincs vége, egészen addig tart, amíg az egyenlő esélyek meg nem valósulnak. Nem azt tartom a célnak, hogy a hierarchia minden szintjén pontosan egyenlő arányban legyenek nők és férfiak, hanem azt, hogy a nőknek is ugyanakkora esélye legyen a kutatói pályára lépni bármely tudományterületen, és döntéshozatali pozícióba jutni, mint a férfiaknak. Ez azt jelenti, hogy nekik is ugyanaz a támogatás és bizalom jár a karrierjük során – már a kezdetektől –, amit a hasonló kvalitású férfiak megkapnak. Változásokra van szükség többek között a családi kapcsolatok, az oktatási módszerek, a munka-magánélet egyensúlya és az előítéletek terén.

A nők és férfiak esélyegyenlőségével a kutatás-fejlesztésben az Egyesült Államokban már az 1970-es évek óta foglalkoznak. Az EU, bár az esélyegyenlőség egyik fontos alapelve, a K+F területre ilyen szempontból elsősorban csak a múlt évtizedben kezdett elkoncentrálni. Magyarországon ez a téma nem népszerű, nem tartozik a prioritások közé.

Ez a cikk a frissen megvédett doktori disszertációm egyik fejezetét tartalmazza, melyben az empirikus kutatásom eredményeit ismertetem. Magyarországon a nők aránya a kutató-fejlesztők között magasabb az Európai Unió átlagánál, de a statisztikákat közelebből megvizsgálva kiderül, hogy sajnos ez nem jelenti azt, hogy esélyegyenlőség van. A kérdőíves kutatásom célja a tudományos fokozattal

rendelkező női kutatók helyzetének vizsgálata volt a felsőoktatási és költségvetési kutatóhelyeken. A kérdőív összesen 21 kérdést tartalmazott, ebből 6 nyílt végű, 15 pedig feleletválasztós. A kérdőívet 2381 email-címre küldtem ki 2005 februárjában. A kérdőív feleletválasztós válaszait az SPSS programmal elemeztem. Azt, hogy a kérdőív feleletválasztós kérdéseire adott válaszok az egész populációra érvényesek-e, khi-négyzet próbával állapítottam meg. Az N az elemzés során az adott kérdésre kapott válaszok számát jelenti. A felmérés eredményeinek ellenőrzése céljából 9 db kontrollinterjút végeztem különböző tudományterületeken és kutatóhelyeken dolgozó női kutatókkal.

A válaszadók

192 tudományos fokozattal rendelkező kutató válaszolt a kérdőívemre. A legtöbb válaszadó, 93 fő az ötven év fölötti korosztályba tartozik, 59-en vannak negyven és ötven év között, 38 válaszadó harminc és negyven év közötti, míg egy válaszadó a húszas éveit tapossa. Egy fő nem adta meg az életkorát.

1. táblázat

A válaszadók megoszlása a tudományterületek között

	N	%
Természettudomány	74	38,7
Műszaki tudomány	9	4,7
Orvostudomány	27	14,1
Agrártudomány	12	6,3
Társadalomtudomány	37	19,4
Bölcészettudomány	32	16,8
Összesen	191	100

A legtöbb válasz a természettudomány területéről érkezett, ezt követi a társadalomtudomány és a bölcészettudomány. A műszaki területen dolgozik a legkevesebb válaszadó.

164 válaszadó rendelkezik PhD fokozattal, 24 DSc fokozattal vagy MTA doktora címmel, és 4 fő az MTA tagja. 120 válaszadó a felsőoktatásban dolgozik, 49 az akadémiai szektorban, 20 egyéb intézményben dolgozik. Az egyéb intézmények közül 5 múzeum, 10 állami (főként minisztériumi) és 5 magánszektorbeli kutatóhely.

2. táblázat

A válaszadók munkakörei

Munkakör	N
tanársegéd	4
docens	53
tudományos munkatárs	7
tudományos tanácsadó	6
kutatásmenedzsment – középvezetés	1
kutatásmenedzsment – felsővezetés	5
adjunktus	20
professzor	28
tudományos segédmunkatárs	2
tudományos főmunkatárs	44
kutató professzor	3
egyéb	19
összesen	192

Sok olyan kutató válaszolt a kérdőívre, aki a ranglétra felsőbb fokain áll. Ez a válaszadók korával is összefügg, és jó hatással van a válaszok megalapozottságára, mivel jelentős élettapasztalat áll a válaszadók többsége mögött.

A karrier sikere

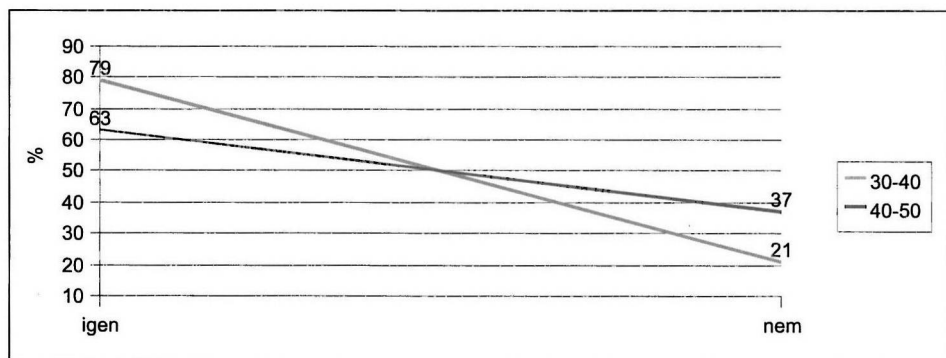
A válaszadók 91%-a (N=191) sikeresnek érzi a karrierjét, csak 18 válaszadó nem érzi annak, egy nem válaszolt.

A miért kérdésre 126-an válaszoltak, ebből tizenötön a nem sikerest jelölték meg. Azért, hogy nem érzik sikeresnek karrierjüket, elsősorban a következő okok felelősek: család és az ezzel kapcsolatos munka, illetve extra pénzkereseti feladatok, a kapcsolatok hiánya, a nem objektív pályázati rendszer, a lassan haladó munka és a pénzhiány. Az igent választók főként a következő indokokat adták: oktatási és szakmai sikerek, jó tudományos teljesítmény, jó tanítványok és hallgatók, a téma és a kutatás szeretete, a család és a munka sikeres összeegyeztetése (sikeres élet), ismertség a szakterületen, fokozatok megszerzése. Ezekből az derül ki, hogy a női kutatók nem vagy nemcsak konkrétan az elért pozícióra vetítik a sikeresség kérdését, hanem egyéb tényezőket is figyelembe vesznek.

A válaszadók 62,3%-ának halad olyan ütemben a karrierje, ahogyan eltervezte, és csak 37,7% válaszolt nemmel (N=183).

1. ábra

A karrier előrehaladásával való elégedettség életkor szerinti megoszlása (N=182)

A válaszadók, ahogy haladnak előre a tudományos pályán, egyre kevésbé érzik úgy, hogy a terveik szerint alakul a karrierjük.

3. táblázat

A karrier előrehaladásával való elégedettség tudományterület szerinti megoszlása

		természet-tudomány	műszaki tudomány	orvos-tudomány	társadalom-tudomány	bölcsészet-tudomány	agrár-tudomány	össz.
igen	N	42	6	16	26	18	5	113
	%	61,8	75,0	61,5	72,2	56,3	41,7	62,1
nem	N	26	2	10	10	14	7	69
	%	38,2	25,0	38,5	27,8	43,8	58,3	37,9
összesen	N	68	8	26	36	32	12	182

A társadalomtudományban dolgozó válaszadók közül gondolják a legtöbben úgy, hogy terveik szerint alakul a karrierjük, őket követik a műszaki tudományokban és a természettudományokban dolgozók. Legkevésbé az agrártudomány területén dolgozó válaszadók elégedettek karrierjük alakulásával.

4. táblázat

A karrier előrehaladásával való elégedettség tudományos fokozat illetve cím szerinti megoszlása

		DSc fokozat/			összesen
		PhD/CSc fokozat	MTA doktora	MTA tagja	
igen	N	95	16	3	114
	%	59,7	76,2	100	62,3
nem	N	64	5	0	69
	%	40,3	23,8	0	37,7
összesen	N	159	21	3	183

Bár az életkor növekedésével egyre kevesebben gondolják úgy, hogy a tervezett ütemben halad a karrierjük, a tudományos fokozatok szerinti lebontás azt mutatja, hogy a magasabb fokozattal rendelkezők sokkal nagyobb arányban elégedettek, mint azok, akiknek alacsonyabb tudományos végzettsége illetve címe van.

5. táblázat

A karrier előrehaladásával való elégedettség megoszlása a munkahely típusa szerint

		felső- oktatás	akadé- mia	egyéb	összesen
igen	N	67	34	11	112
	%	57,8	73,9	61,1	62,2
nem	N	49	12	7	68
	%	42,2	26,1	38,9	37,8
összesen	N	116	46	18	180

A fokozattal rendelkező női kutatók közül a felsőoktatásban dolgozóknak alakul legkevésbé olyan ütemben a karrierjük, ahogy eltervezték, őket követik az egyéb intézményekben dolgozók. Az akadémiai intézetek tudományos fokozattal rendelkező női kutatói a legelégedettebbek karrierjük alakulásával. Ez az eredmény az egész populációra vonatkoztatható.

Azok, akik nemmel válaszoltak (N=77), leggyakrabban azzal indokolták, hogy mert nők, és hogy nem tervezték meg előre a pályájukat, a többiek a családot, a gyerekeket, a házimunkákat, a körülményeket, a sok adminisztrációs feladatot és a túlterheltséget említették. Két válaszadó jobban haladt, mint előre gondolta volna.

A válaszadók többsége közepesnek illetve jónak látja jövőbeni szakmai perspektíváit. A kérdésre válaszoló 188 kutató közül csak húszan írták, hogy rossznak, ugyanakkor mindössze tizennégyen bizonyultak teljesen optimistának. Ez az eredmény a 7. táblázat szerint alakul az egyes tudományterületeken.

6. táblázat

Vélemények a jövőbeni lehetőségekről¹

	db	%
nagyon rossz	8	4,3
rossz	12	6,4
közepes	82	43,6
jó	72	38,3
nagyon jó	14	7,4
Összesen	188	100,00

7. táblázat

A jövőbeni lehetőségek értékelése tudományterületenként

		természet-tudomány	műszaki tudomány	orvos-tudomány	társadalom-tudomány	bölcsészettudomány	agrár-tudomány	össz.
rossz	N	9	0	4	2	4	1	20
	%	12,7	0	15,4	5,4	12,5	8,3	10,7
közepes	N	32	4	12	19	10	5	82
	%	45,1	44,4	46,2	51,4	31,3	41,7	43,9
jó	N	30	5	10	16	18	6	85
	%	42,3	55,6	38,5	43,2	56,3	50,0	45,5
összesen	N	71	9	26	37	32	12	187

A legtöbb negatív válasz arányaiban az orvos-, a természet- és a bölcsészettudomány területéről érkezett. Nagyon negatívan látja jövőjét hat válaszadó a természettudomány és egy-egy a társadalom- és a bölcsészettudomány területéről. A legtöbb közepes válasz számban és arányban is a természettudomány területéről érkezett, ezt követi a társadalom- és az orvostudomány. Jónak tartja a jövőbeni

¹ A legtöbb kereszt táblához a válaszokat átkódoltam a rossz-közepes-jó kategóriákra az érthetőség javítása céljából.

lehetőségeit a bölcsészet- és a műszaki tudományban dolgozó válaszadók többsége, valamint az agrártudományban dolgozók fele.

A válaszok eloszlása szektoronként is érdekesen alakul (8. táblázat). Nagyon rossznak látja jövőbeni lehetőségeit a felsőoktatásból négy, az akadémiai intézetekből három és az egyéb kutatóhelyekről egy válaszadó, míg nagyon jónak öt, hat illetve három. Erre a felbontásra is érvényes, hogy kevés válaszadónak van nagyon jó vagy nagyon rossz szakmai jövőképe.

8. táblázat
A jövőbeni lehetőségek értékelése szektoronként

		felsőoktatás	akadémia	egyéb	összesen
rossz	N	12	6	2	20
	%	10,2	12,5	10,5	10,8
közepes	N	51	23	6	80
	%	43,2	47,9	31,6	43,2
jó	N	55	19	11	85
	%	46,6	39,6	57,9	45,9
összesen	N	118	48	19	185

Az egész populációra érvényesnek bizonyult, hogy akiknek a tervezett ütemben halad a karrierje, azok többsége (57%-a) a jövőbeni lehetőségeit is jónak tartja, és közülük mindössze 4,4% tartja rossznak. Ugyanakkor majdnem 30% azok aránya, akiknek nem a tervezett ütemben halad a karrierje, mégis jónak ítélik a perspektíváikat.

A munka és a magánélet összeegyeztetése

A válaszadók túlnyomó többsége (152 fő, az összes válaszadó 81,3%-a) úgy tapasztalta, hogy nekik nehezebb illetve sokkal nehezebb összeegyeztetni a szakmai és a magán-, illetve családi életet, mint férfi kollégáiknak.

9. táblázat
A munka és a magánélet összeegyeztetése a férfi kollégákkal összehasonlítva

	N	%
sokkal könnyebb	2	1,1
ugyanolyan	33	17,6
nehezebb	73	39,0
sokkal nehezebb	79	42,2
Összesen	187	100

A 10. táblázat azt mutatja meg, van-e lényeges különbség a tudományterületek között ebben a kérdésben. Ebből az derül ki, hogy a válaszadók többsége minden tudományterületen úgy véli, sokkal nehezebb a helyzete férfi kollégáinál, a természet- és a műszaki tudomány kivételével, ahol a többség szerint „csak” nehezebb.

10. táblázat

A munka és a magánélet összeegyeztetése a férfi kollégákkal tudományterületenként összehasonlítva

		természet-tudomány	műszaki tudomány	orvos-tudomány	társadalom-tudomány	bölcsészet-tudomány	agrár-tudomány	összesen
sokkal könnyebb	N	1	0	0	0	0	1	2
	%	1,4	0	0	0	0	8,3	1,1
ugyanolyan	N	16	1	4	6	4	1	32
	%	22,9	11,1	14,8	16,2	12,9	8,3	17,2
nehezebb	N	30	5	11	11	12	4	73
	%	42,9	55,6	40,7	29,7	38,7	33,3	39,2
sokkal nehezebb	N	23	3	12	20	15	6	79
	%	32,9	33,3	44,4	54,1	48,4	50,0	42,5
összesen	N	70	9	27	37	31	12	186

11. táblázat

A munka és a magánélet összeegyeztetése a férfi kollégákkal összehasonlítva tudományos fokozattól ill. címtől függően

		PhD/CSc fokozat	DSc fokozat/MTA doktora	MTA tagja	összesen
sokkal könnyebb	N	2	0	0	2
	%	1,3	0	0	1,1
ugyanolyan	N	25	8	0	33
	%	15,7	33,3	0	17,6
nehezebb	N	63	9	1	73
	%	39,6	37,5	25,0	39,0
sokkal nehezebb	N	69	7	3	79
	%	43,4	29,2	75,0	42,2
összesen	N	159	24	4	187

A 11. táblázatból látható, hogy míg a PhD fokozattal rendelkezők körében a válaszok aránya az „ugyanolyan”-tól a „sokkal nehezebb”-ig fokozatosan emelkedik, a DSc fokozattal vagy MTA doktora címmel rendelkezők közül a legtöbben a „nehezebb” választ jelölték meg. A négy MTA tag válaszadó közül viszont hárman tartják sokkal nehezebbnek helyzetüket férfi kollégáikénál e tekintetben.

A válaszokat életkor szerint vizsgálva kiderül, hogy a harminc-negyven éves és az ötven év fölötti korosztályból a legtöbben a „sokkal nehezebb”-et jelölték meg, az egyetlen húsz és harminc év közötti válaszadó szerint ugyanolyan. A negyven-ötven év közöttiek között a legmagasabb azoknak az aránya, akik szerint nekik sokkal nehezebb a helyzetük, mint férfi kollégáiknak, ugyanakkor közülük ugyanennyien jelölték be a „nehezebb” választ is.

A munka értékelése

A 187 kutatóból, akik válaszoltak az erre vonatkozó kérdésre, 120 (63,5%) tapasztalta már, hogy munkáját illetve eredményeit másképp értékelték, mint férfi kollégáit. Ez az eredmény a 12. táblázat szerint oszlik meg az egyes szektorok között.

12. táblázat

**Válaszok a másképp értékelik-e a munkáját,
mint férfi kollégáit kérdésre szektoronként**

		felsőoktatás	akadémia	egyéb	össz.
igen	N	78	30	12	120
	%	66,1	61,2	63,2	64,5
nem	N	40	19	7	66
	%	33,9	38,8	36,8	35,5
összesen	N	118	49	19	186

Ezek az arányok a teljes populációra is érvényesek statisztikailag. Látható, hogy a felsőoktatás területén a legmagasabb az igennel válaszolók aránya.

A másképp értékelés módjával kapcsolatban a 120-ból 117-en válaszoltak, és a 13. táblázatban szereplő válaszokat jelölték be.

13. táblázat

A másképp értékelés módja

	N	%
gyakran	11	9,4
néha	32	27,4
alulértékelték	9	7,7
felülértékelték	1	0,9
gyakran alulértékelték	22	18,8
néha alulértékelték	41	35,0
néha felülértékelték	1	0,9
összesen:	117	100

72-en állítják, hogy alulértékelték eredményeiket, munkájukat, és csak ketten, hogy felülértékelték. 43-an írták, hogy néha vagy gyakran másképp értékelték teljesítményüket, mint férfi kollégáikét – nem jelölték be, hogy alul- vagy felülértékelték, de azt érzékelték, hogy másképpen.

Egyenlő esélyek?

Arra a kérdésre, hogy egyenlő esélye van-e a nőknek és a férfiaknak a K+F területen, az alábbi táblázatban szereplő válaszok érkeztek.

14. táblázat

Vélemények az esélyegyenlőségről

	N	%
teljes az esélyegyenlőség	28	15,3
nincs esélyegyenlőség, és romlik a helyzet	19	10,4
nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet	58	31,7
nincs esélyegyenlőség, de javul a helyzet	78	42,6
összesen	183	100

A válaszadóknak mindössze 15,3%-a gondolja úgy, hogy esélyegyenlőség van. Magyarországon a tudományos fokozattal illetve címmel rendelkező női kutatók többsége szerint nincs esélyegyenlőség a nők és a férfiak között a K+F területen.

78 válaszadó szerint javul a helyzet, ami azt mutatja, hogy elég sokan optimisták az esélyegyenlőség fejlődését tekintve. Viszonylag kevesen, mindössze tizenkilencen gondolják úgy, hogy egyre kevésbé van esélyegyenlőség.

A válaszokat tudományterületekre lebontva, a 15. táblázatban szereplő eredményt kaptam. A társadalom-, a természet- és a műszaki tudomány területéről a válaszadók 15%-ánál többen érzik úgy, hogy teljes esélyegyenlőség van. A peszsimista vélemény, mely szerint romlik a helyzet, legnagyobb arányban az agrár- és a bölcsészettudomány területén jelenik meg. Elsősorban a realista, de optimista nézőpont (nem valósul meg az esélyegyenlőség, de javul a helyzet) érvényesül az egyes tudományterületeken, kivéve a műszaki és a bölcsészettudományt – ezeken a területen a legtöbb válaszadó úgy gondolja, hogy nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet. Ez utóbbi jelenség szerintem azzal indokolható, hogy a műszaki területen még mindig erősen hátrányban vannak a nők, a bölcsészettudományok területén dolgozóknak pedig talán nagyobb a fogékonyság az esélyegyenlőségi kérdések iránt, ráadásul, míg a bölcsész kutatók között sok a nő, a vezetők között ott is nagyon kevés, és ezért az egyenlőtlenség még inkább szembeütő.

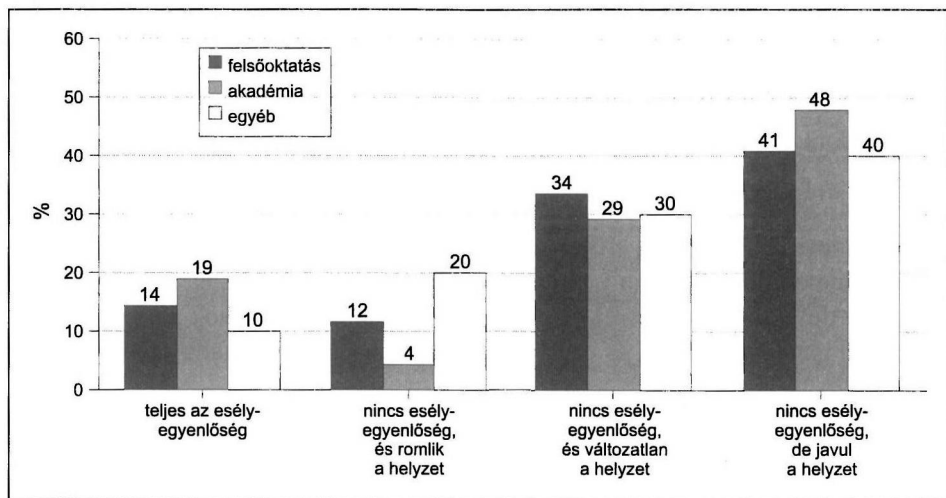
15. táblázat

Vélemények az esélyegyenlőségről tudományterületenként

		természet- tudomány	műszaki tudomány	orvos- tudomány	társadalom- tudomány	bölcsészeti- tudomány	agrár- tudomány	össz.
teljes az esélyegyen- lőség	N	12	2	4	7	2	1	28
	%	16,9	25,0	15,4	19,4	6,9	8,3	15,4
nincs esélyegyenlőség, és romlik a helyzet	N	5	1	3	2	5	3	19
	%	7,0	12,5	11,5	5,6	17,2	25,0	10,4
nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet	N	25	3	7	9	12	1	57
	%	35,2	37,5	26,9	25,0	41,4	8,3	31,3
nincs esélyegyenlőség, de javul a helyzet	N	29	2	12	18	10	7	78
	%	40,8	25,0	46,2	50,0	34,5	58,3	42,9
összesen	N	71	8	26	36	29	12	182

Ugyanezen válaszok szektorra bontva a 2. ábrán megjelenő képet mutatják. Az akadémiai intézetekben dolgozó válaszadók látják legpozitívabban az esélyegyenlőségi helyzetet, majdnem 67%-uk gondolja úgy, hogy vagy teljes az esélyegyenlőség a nők és férfiak között a kutatásban (18,8%, 9 fő), vagy nincs ugyan, de javul a helyzet (47,9%, 23 fő). A felsőoktatásban ennél sokkal negatívabban látják a helyzetet a válaszadók.

Vélemények az esélyegyenlőségről szektoronként (N=182)

16. táblázat

Vélemények az esélyegyenlőségről korcsoportonként

		20-30	30-40	40-50	50 fölött	össz.
teljes az esélyegyenlőség	N	1	7	9	11	28
	%	100	18,9	16,4	12,4	15,4
nincs esélyegyenlőség, és romlik a helyzet	N	0	2	8	9	19
	%	0	5,4	14,5	10,1	10,4
nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet	N	0	10	17	31	58
	%	0	27,0	30,9	34,8	31,9
nincs esélyegyenlőség, de javul a helyzet	N	0	18	21	38	77
	%	0	48,6	38,2	42,7	42,3
összesen	N	1	37	55	89	182

A válaszok az egyes életkori csoportokban is jelentősen különböznek (16. táblázat). Az életkor növekedésével fokozatosan csökken azon válaszadók aránya, akik szerint megvalósul az esélyegyenlőség, az ötven év feletti korosztályban már csak 12,4 % vélekedik így. A helyzet romlását legnagyobb arányban a 40-50 év közöttiek érzékelik. Nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet az összes válaszadó 31,9%-a szerint, közülük legtöbben az 50 év feletti korcsoportba tartoznak. Minden korcsoportból a legtöbben azon a véleményen vannak, hogy ugyan nem valósul meg az esélyegyenlőség, de javul a helyzet. Legkevesebben a 40-50 éves korosztályból jelölték be ezt a választ.

Vélemények az esélyegyenlőségről tudományos fokozat/cím szerint

		PhD/CSc fokozat	DSc fokozat/ MTA doktora	MTA tagja	összesen
teljes az esélyegyenlőség	N	24	4	0	28
	%	15,5	16,7	0	15,3
nincs esélyegyenlőség, és romlik a helyzet	N	16	3	0	19
	%	10,3	12,5	0	10,4
nincs esélyegyenlőség, és változatlan a helyzet	N	50	7	1	58
	%	32,3	29,2	25,0	31,7
nincs esélyegyenlőség, de javul a helyzet	N	65	10	3	78
	%	41,9	41,7	75,0	42,6
összesen	N	155	24	4	183

Nem vélekednek egyformán az esélyegyenlőségről a különböző fokozattal rendelkező kutatók sem (17. táblázat). Mindhárom csoport többsége szerint változatlan, illetve javul a helyzet. A négy MTA tag válaszadó közül három javuló helyzetet, egy pedig változatlant érzékel.

Érdekes összehasonlítani, hogyan alakulnak a munka és a magánélet összeegyeztetésére és az esélyegyenlőségre vonatkozó kérdésekre adott válaszok. Fel-tűnő, hogy azon 27 válaszadó közül, akik szerint teljes az esélyegyenlőség a nők és férfiak között a kutatásban, csak tizenegyen jelölték be azt, hogy ugyanolyan nehéz nekik összeegyeztetni a munkát a magánélettel, mint férfi kollégáiknak, a többi tizenhat szerint nekik nehezebb illetve sokkal nehezebb. Ez arra utal, hogy nagyon sokféle értelmezése (és félreértelmezése) létezik az esélyegyenlőség jelentésének. Azok közül, akik szerint romlik a helyzet (19 fő), tizennégyen jelölték be a „sokkal nehezebb” választ, ez következetes gondolkodásra utal. A változatlan helyzetet érzékelő ötvenhét válaszadó közül huszonkettő szerint nehezebb és huszonhét szerint sokkal nehezebb összeegyeztetni a munkát a magánélettel nekik, mint a férfi kollégáiknak. A javuló helyzetet választó válaszadók (77 fő) majdnem egyenlő arányban és számban állították, hogy nehezebb és sokkal nehezebb nekik a két szféra összehangolása, és tizenegyen, hogy nincs különbség a férfi kollégákhoz képest.

Annak, hogy nincs esélyegyenlőség, a válaszadók (N=113) szerint a fő oka a társadalmi elmaradottság, a konvenciók és sztereotípiák; az, hogy nőként nehezebb vezető pozícióba kerülni, mint férfiként; és hogy a család mellett a nőknek nehezebb a dolguk, mert más feladataik is vannak.

Igen nagy az ellentmondás aközött a két eredmény között, hogy a válaszadók túlnyomó többsége sikeresnek érzi a karrierjét, tehát összességében elégedett helyzetével, ugyanakkor mindössze 15%-uk szerint van esélyegyenlőség. Az ellentmondás feloldását abban látom, hogy mint az a nyílt kérdésre adott válaszaikból kiderült, a karrierjükkel elégedett válaszadók a sikerességet nagyrészt abban látják, hogy egyáltalán azzal foglalkozhatnak, ami érdekli őket és amit szeretnek csinálni, fokozatot szerezhettek, oktatási, kutatási sikereik és jó publikációik vannak, nem pedig a hierarchiában való előrejutásban. Ez számomra azt mutatja, hogy igyekeznek pozitívan gondolkodni, és nem azzal foglalkoznak, hogy mi az, amit adott esetben nem értek/érhetnek el, hanem azzal, hogy mi az, ami sikerült.

Üvegplafon

A válaszadók 38,5%-a, 74 fő tapasztalta már az üvegplafonjelenséget, kilencen nem válaszoltak a kérdésre.

18. táblázat

Válaszok az üvegplafon-jelenséget tapasztalta-e már kérdésre korcsoportonként

		20–30	30–40	40–50	50 fölött	össz.
igen	N	1	12	19	41	73
	%	100	31,6	34,5	46,6	40,1
nem	N	0	26	36	47	109
	%	0	68,4	65,5	53,4	59,9
összesen	N	1	38	55	88	182

19. táblázat

Válaszok az üvegplafon-jelenséget tapasztalta-e már kérdésre tudományterületenként

		természet-tudomány	műszaki tudomány	orvos-tudomány	társadalom-tudomány	bölcsészeti-tudomány	agrár-tudomány	össz.
igen	N	21	3	12	15	18	5	74
	%	30,9	33,3	44,4	42,9	58,1	41,7	40,7
nem	N	47	6	15	20	13	7	108
	%	69,1	66,7	55,6	57,1	41,9	58,3	59,3
összesen	N	68	9	27	35	31	12	182

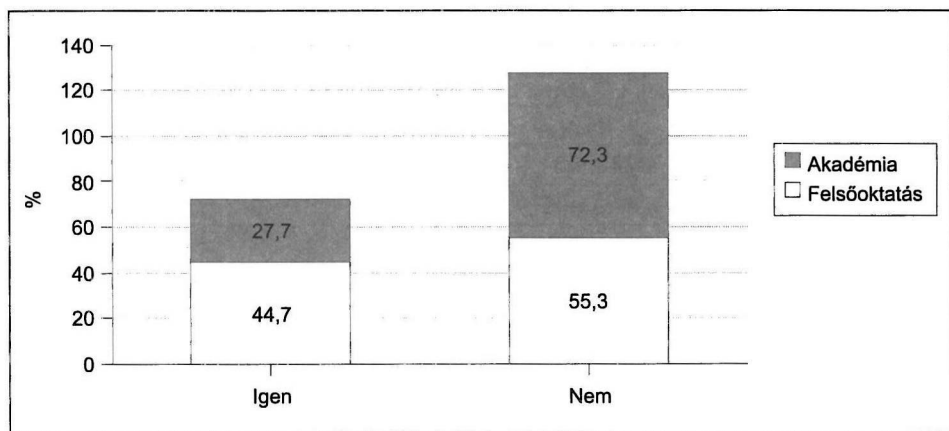
Az életkor előrehaladtával a válaszadók egyre nagyobb csoportja szembesült már az üvegplafon-jelenséggel (18. táblázat). A 19. táblázat mutatja tudomány-

területekre lebontva a válaszok arányát. Leggyakrabban a bölcsészet-, az orvos- és a társadalomtudomány területén dolgozó válaszadók tapasztalták a jelenséget, míg a nemleges válaszok aránya a műszaki, a természet- és az agrártudomány területén volt a legmagasabb.

Az egyes szektorokra érvényes arányokat a 3. ábra tartalmazza. A felsőoktatásban dolgozó válaszadók közül találtak a legtöbben az üvegplafon-jelenséggel, 51 fő a 113-ból. Ez egybevágg a megállapítással, miszerint a felsőoktatásban dolgozó kutatók vélekednek a legnegatívabban az esélyegyenlőség helyzetéről a K+F-ben. Ez az eredmény az egész populációra vonatkoztatható.

3. ábra

Válaszok az üvegplafon-jelenséget tapasztalta-e már kérdésre szektoronként (N=181)

A 20. táblázatból látszik, hogy a PhD fokozattal rendelkező válaszadók között a legmagasabb azoknak az aránya, akik tapasztalták már az üvegplafon-jelenséget.

20. táblázat

Válaszok az üvegplafon-jelenséget tapasztalta-e már kérdésre tudományos fokozat/cím szerint

		PhD/CSc fokozat	DSc fokozat/ MTA doktora	MTA tagja	összesen
igen	N	67	6	1	74
	%	42,7	26,1	33,3	40,4
nem	N	90	17	2	109
	%	57,3	73,9	66,7	59,6
összesen	N	157	23	3	183

A nyílt kérdésre adott válaszokból (N=71) az derül ki, hogy elsősorban kétféle módon tapasztalják az üvegplafon-jelenséget a kutatónők, egyrészt a fokozatszerzés hátráltatásán, másrészt a fokozatszerzés után az annak megfelelő kinevezés hiányán keresztül (míg a férfiak általában az adott fokozat nélkül is megkapják a kinevezést). Általános kommentár, hogy a nőknek sokkal többet kell dolgozniuk az elismerésért, mint a férfiaknak.

Támogatás

Arra a kérdésre, hogy mi segítené vagy segítette volna a pályáján, a 21. táblázatban felsorolt válaszokat kaptam. Messze a legtöbbet a mentort említették a válaszadók, a második helyen az egyenlő bánásmód, a harmadikon a rugalmas munkaidő áll.

21. táblázat

**Az egyéb segítség formái megemlézéseinek száma
(egyszerre többet is be lehetett jelölni, N=191)**

mentor	79
egyenlő bánásmód	62
rugalmas munkaidő	40
családbarát munkahely	32
pozitív diszkrimináció	16
távmunka	15

Az egyéb segítség típusát 48 válaszadó töltötte ki. A leggyakoribb válasz a jobb anyagi feltételek (a munkahelyi és kutatási feltételek mellett sokan említették a több fizetést, ezáltal bizonyos háztartási munkák megvásárlását illetve kevesebb különmunkát), több idő (egy napban), és a jobb, támogatóbb családi háttér volt.

Pályaelhagyás

189 válaszadóból mindössze 32 (16,9%) tervezi elhagyni a K+F területet, vagy gondolkodott már ezen komolyabban, 157 nem, hárman nem válaszoltak erre a kérdésre. Az igennel válaszolók közül 31 PhD vagy CSc fokozattal rendelkezik, és egy fő az MTA tagja.

Az egyes korcsoportok között nagy a különbség e tekintetben. A 32 olyan válaszadó közül, akik elhagyni szándékoznak a kutatói pályát, vagy komolyan gondolkodtak már ezen, tizenegy fő 30 és 40, tizenhat pedig 40 és 50 év közötti, az 50 évnél idősebbek közül öten jelölték be az igen választ. A 30–40 és a 40–50 éves korosztály között nincs nagy különbség az igennel válaszolók arányát tekintve (28,9 illetve 27,6%), de 50 év fölött leesik az arány 5,5%-ra.

Van eltérés a különböző tudományterületeken dolgozó kutatónők tervei között (22. táblázat). Az agrár- és a természettudomány területén dolgozó válaszadók között a legmagasabb azoknak az aránya, akik tervezik elhagyni a kutatói pályát, vagy komolyan gondolkodtak már ezen, őket követik a társadalomtudományi területen kutatók. Legkisebb arányban a bölcsészettudomány területén dolgozó válaszadók mérlegelik ezt a lehetőséget.

22. táblázat

Válaszok a tervezői vagy gondolkodott-e már azon komolyabban, hogy elhagyja a K+F területet kérdésre tudományterületenként

		természet-tudomány	műszaki tudomány	orvos-tudomány	társadalom-tudomány	bölcsészettudomány	agrár-tudomány	össz.
igen	N	15	1	4	6	2	4	32
	%	20,5	11,1	14,8	16,2	6,7	33,3	17,0
nem	N	58	8	23	31	28	8	156
	%	79,5	88,9	85,2	83,8	93,3	66,7	83,0
összesen	N	73	9	27	37	30	12	188

A 23. táblázat azt mutatja, hogy az akadémiai intézményekben dolgozó válaszadók tervezik vagy mérlegelik legkisebb arányban, hogy abbahagyják a kutatást – annak ellenére, hogy közülük többen látják közepesnek jövőbeni lehetőségeiket, mint jónak, szemben a másik két csoport válaszadóival, akik közül a legtöbben jónak ítélik perspektíváikat.

23. táblázat

Válaszok a tervezői vagy gondolkodott-e már azon komolyabban, hogy elhagyja a K+F területet kérdésre szektoronként

		felsőoktatás	akadémia	egyéb	össz.
igen	N	20	5	6	31
	%	17,1	10,2	30,0	16,7
nem	N	97	44	14	155
	%	82,9	89,8	70,0	83,3
összesen	N	117	49	20	186

Azoknak, akik szerint rosszak a jövőbeni lehetőségeik, majdnem a fele tervezte elhagyni a kutatói munkát vagy gondolkodott ezen már komolyabban, míg a jövőbeni perspektívákat közepesnek ítélik között már csak 19,8% ez az arány, az ilyen szempontból optimisták között pedig alig 8,3% (24. táblázat). A kutatói munka befejezésének tervezése összefügg a munka és a magánélet egyensúlyával

is: a pályaelhagyást fontolgatók aránya annál nagyobb, minél nehezebbnek ítélik meg a válaszadók az élet ezen két területének az összegegyeztetését.

24. táblázat

Válaszok a tervezői vagy gondolkodott-e már azon komolyabban, hogy elhagyja a K+F területet kérdésre a jövőbeni lehetőségek megítélése szerint

		jövőbeni lehetőségek			össz.
		rossz	közepes	jó	
igen	N	9	16	7	32
	%	45,0	19,8	8,3	17,3
nem	N	11	65	77	153
	%	55,0	80,2	91,7	82,7
összesen	N	20	81	84	185

Azok, akik tervezik a K+F terület elhagyását, vagy már gondolkodtak rajta, ezt elsősorban a megélhetési (anyagi) problémákkal, a családdal, a továbblépési lehetőségek hiányával illetve kudarcokkal, elfogyó energiával magyarázták. A nem válasz leggyakoribb indoklása a kutatás szeretete volt, és az, hogy élvezik a munkát, érdekli őket.

Egyéb megjegyzése 65 válaszadónak volt. A legfigyelemreméltóbbak:

„...Egyrészt a nők munkabíró képességét túlértékelik (hagyományosan a szovjet modell követése), ami a családi teendők (mind fizikai mind pszichikai téren) ellátását illeti.Ezzel párhuzamosan azonban kétszer vagy többször annyit kell bizonyítani egy nőnek a munkahelyén, hogy ugyanazt, vagy csak megközelítően hasonló elismerést nyerjen, mint egy hasonló vagy gyengébb teljesítményt nyújtó férfi.”

„Tapasztalatom szerint a férfiak kevesebb erőfeszítéssel is elérhetnek olyan pozíciókat, amelynek eléréshez nőnemű kollégáiknak maximálisan kell bizonyítani.”

„Nem ma kezdtem a pályát, néhány év tapasztalata mögöttem áll. A nők egyik problémája, hogy nem úgy jár az agyuk, mint a férfiaké. A nagyon férfias gondolkodású nők ki is harcolják és harcolták maguknak az előrelépést. A többi nő a munkahelyi feladatok mellett magával cipeli az élet mindennapos gondjait, ami időt és energiát emészt fel. Ezért a nők többsége nem is tűz ki magának olyan szakmai karriert, mint intézetvezetés, miniszteri állás, Nobel-díj stb. Természetesen mindig vannak kivételek. A férfiak nagy része akkor érzi jól magát, ha a karrierjével bizonyítja önmagának és környezetének a saját értékét. Mindezek együtt indokolják, miért olyan kevésbé hatékonyak a nőmozgalmak. A könnyű siker titka férfiaknál és nőknél egyaránt egy KERESZTAPA. Ő elegyengeti az

utat. Ezt a titkot drága pénzért oktatják a Magyarországra települt managerképző intézetek.”

„Nagyon jó a téma, de hosszú távon megoldhatatlan a nők teljes egyenjogúsága.”

„Ha nem kaptam volna meg ezt a kérdőívet, akkor valószínűleg nem is gondolkodtam volna el a feltett kérdéseken, és nem szembesültem volna az ambivalenciámmal – amelyet a válaszaim is tükröznek.”

„Azt hiszem, ha egy nő tehetséges és ambíciózus, akkor minden említett gát ellenére eléri, amit szeretne, egészen biztosan több energiabefektetéssel, mint egy férfi.”

„Az a véleményem, a férfiakra és a nőkre más lett bízva. Számomra minden eredmény a pályámon plusz nyereség, alapvető feladatomban a gyereknevelést tartom.”

„Egy évtizeddel ezelőtt fogalmazta meg valaki, hogy mi a különbség a férfi és a női kutató között: a munkahelyen lehet, hogy semmi, de amikor a férfi hazafelé megy, útközben még a tudományos probléma megoldásán morfondírozik, a nő pedig arra gondol, hogy odaér-e a gyerekekért az óvodába időre, vagy, hogy mi legyen a vacsora, és mit kell hozzá bevásárolni. Ha létezik esélyegyenlőtlenség, akkor ez az.”

Ezek a kommentárok megerősítik, hogy a nők maguk is gyakran ellentmondásosan ítélik meg az esélyegyenlőség kérdését.

A kontrollinterjúk

A kilenc kontrollinterjú során a kérdőívek eredményei megerősítést nyertek, sőt, néhány esetben még jobban alátámasztották a problémák létezésének tényét.

Kiderült, hogy sok esetben az előítéletek létét és uralkodását a kutatónők nem tekintik diszkriminációnak. Gyakran érzékelik, hogy másképpen viszonyulnak hozzájuk, mint férfi kollégáikhoz. Mindegyikük beszámolt valamilyen megkülönböztetésről, és az üvegplafon létét is többen igazolták.

Minden interjú során megerősítést nyert, hogy egy nőnek sokkal többet kell teljesíteni ahhoz, hogy megkapja ugyanazt az elismerést (kinevezést, tudományos fokozatot, címet), mint egy férfi. Többen is megemlítették, hogy a férfakkal kapcsolatban él egy megelőlegezett bizalom, ami a nők felé nem nyilvánul meg. Érdekes, hogy ezt a jelenséget is volt, aki nem sorolta a hátrányos megkülönböztetés kategóriába.

Az akadémiai intézetekben dolgozó kutatónők szerint ott a kategóriába sorolásnál és az előléptetésnél nem számít, hogy nő vagy férfi-e az illető – ugyanakkor kiemelték, hogy a vezetők között alig van nő. A felsőoktatásban dolgozó kutatónők zavarosabb helyzetről számoltak be. Olyan eset is megtörtént az egyik interjúalannyal, hogy már minden szükséges teljesítménye megvolt a habilitáció-

hoz, de közölték velem, hogy meg kell várnia, amíg 5-6 olyan férfi kolléga, akiknek szükségük van a minősítésre, megszerzi, és addig neki nem engedték. Végül egy másik egyetemen habilitált.

Az interjúk során megerősítést nyert, hogy számos alkalommal alulértékelik a női kutatók munkáját, és igen gyakori a látens diszkrimináció. Volt olyan interjúalany, aki kiemelte, hogy amerikai férfikollégái között nem tapasztalja azokat az előítéleteket, amik itthon még sok férfiban megvannak. Az egyik egyetemi interjúalany elmondta, hogy addig a nők maximum docensi kinevezésig juthattak el, és szerinte gyakorlatilag azért nevezték ki annál magasabb pozícióba, mert a szakterületén elég sok a nő, és emiatt már kénytelenek voltak egy nőt is előléptetni. Többen említették, hogy a nők előrejutása sérti a férfi érdekcsoportok érdekeit, ezért is akadályozzák.

Mindössze két egyetemen dolgozó interjúalany gondolja, hogy a K+F-ben rosszabb az esélyegyenlőségi helyzet, mint a gazdaság egyéb területein, két akadémiai intézeti alany szerint ugyanolyan, és mindkét területről ketten – ketten gondolják, hogy a kutatásban nagyobb az esélyegyenlőség, mint máshol.

Mentora illetve tanácsadója öt interjúalanyomnak volt, kettőnek néha volt, és kettőnek nem volt. Mindegyikük egyetértett abban, hogy egy jó mentor rengeteget tud segíteni a pályán mind tudományos, mind pedig karrier szempontból. Ez egyezik azzal a kérdőíveredménnyel, hogy a női kutatók egy mentor segítségét tartják a legfontosabb támogatásnak a karrier során.

Az interjúkból egyértelműen kiderült, hogy a gyermekvállalás a nők karrierjét sokkal jobban hátráltatja, mint a férfiakét, és nehéz, szinte lehetetlen megteremtenuk a munka és a magánélet egyensúlyát, ha a munkában is sikereket és előmenetelt szeretnének elérni. A „család a nő dolga” szemlélet aktívan él sok kutatóhelyen, és gyakran emiatt nem veszik elég komolyan a női kollégákat, mondván, hogy „nem lehet rájuk számítani”. Volt olyan (akadémiai intézetben dolgozó) interjúalany is, aki szerint a gyermekvállalással kapcsolatban is megértő a munkahelye, mert csak a munka minőségét nézik – ugyanakkor abba nem gondolt bele, hogy a megértő légkör nem járt együtt annak támogatásával, hogy a gyermek miatt otthon töltött idő ne vesse jelentősen vissza a női kollégák pályáját és előmenetelét.

Mindegyik interjúalany szerint érdemes kutatni ezt a témát, és csak az egyikük ítélte teljesen reménytelennek a helyzet pozitív irányba fejlődésének lehetőségét.

THE OPINION OF FEMALE RESEARCHERS ABOUT GENDER
EQUALITY IN THE GOVERNMENTAL SECTOR IN HUNGARY

Gender equality in science appears in many fields such as the selection of research topics, the examination of societal aspects of the research process and the research results and the career of the researchers themselves. Although gender equality in research and development has been studied since the 1970' in the US and equal opportunities belong to its principles, the European Union started to prioritise this issue only in the last decade. In Hungary this topic doesn't belong to the priorities yet. The proportion of women among scientists in Hungary is higher than the EU average, but this does not mean that there are equal opportunities for women and men in research and development. This article contains a chapter of my PhD thesis that I defended recently, in which I analyse the results of my empirical research. The main finding is that even though the scientific society is quite controversial about this topic, the vast majority of female researchers with a scientific degree working in the public sector think that women and men have no equal opportunities in R&D in Hungary.